

הלכה למעשה

שיעורו השבועי של מורנו
הגאון הרב אופיר יצחק מלכא שליט"א

פרשת
מצורע תשפ"ד
שבת הגדול

עלון מס'
65

דיני ומנהגי ליל הסדר

נושאי השיעור *

♦ **קדש:** א. קיום כל דיני כוס. ב. לצאת ידי חובת קידוש מבעל הבית. ג. הכוונה שצריך לכוין בכוס הראשונה. ד. כוונה בברכת שהחיינו. ה. שיעור הכוס. ו. שיעור הכוס לקטן. ז. סוג היין שצריך לשתות. ח. שתיית יין אדום. ט. שיעור זמן שתיית הכוס. י. מי שהיין מזיקו. יא. מזיגת היין על ידי אחר. יב. שטיפת והדחת הכוס. יג-יט. דיני הסיבה. יד. חיוב נשים בהסיבה. טו. הטעם שצריכים להסב גם בימינו. טז. צורת ואופן ההסיבה. יז. הסיבה בצד ימין ודין איטר יד. יח. בן אצל אביו ותלמיד אצל רבו. יט. מניעת התלכלכות מהיין בשעת ההסיבה. כ. אכילה ושתייה בשעת ההגדה.

♦ **ורחץ:** כא. נטילת ידיים קודם אכילת הכרפס.

♦ **כרפס:** כב. מין הכרפס והדברים שצריכים להיזהר באכילת הכרפס.

♦ **יחץ:** כג. חציית המצה האמצעית. כד. החבאת האפיקומן.

♦ **מגיד:** כה. קריאת ההגדה ושאלת מה נשתנה. כו. גילוי המצות בשעת ההגדה. כז. דין שומע כעונה בהגדה. כח. דיבור חול בשעת ההגדה.

♦ **רחצה:** כט. אם מברך ברכת על נטילת ידיים. ל. טעה ובירך על נטילת ידיים בכרפס.

♦ **מוציא מצה:** לא. מצות אכילת מצה בליל פסח ובשאר ימי החג. לב. סדר בציעת המצות. לג. טעימה מהלחם משנה. לד. צורת אכילת המצה. לה. שיעור כזית במצות קשות. לו. מוציא מצה. לז. כורך ואפיקומן. לח. שיעור כזית במצות רכות. לט. שקילת המצות ביום טוב. מ. שיעור זמן אכילת הכזית. מא. הרטבת המצות. מב. כוונה בברכת "על אכילת מצה" ואיסור דיבור עד סיום אכילת הכורך. מג. חיוב הסיבה באכילת המצה.

♦ **מרור:** מד. סוגי המרור. מה. אופן אכילת המרור. מו. שיעור כזית מרור. מז. לקיחת חסה מגידולים מבוקרים.

♦ **כורך:** מח. סדר אכילת הכורך. מט. אמירת "זכר למקדש" בכורך.

♦ **שולחן עורך:** הדברים שצריכים להקפיד עליהם בסעודה.

♦ **צפון:** נא. שיעור אכילת הכזית באפיקומן. נב. אכילה גסה. נג. זמן אכילת האפיקומן. נד. חיוב הסיבה באכילת האפיקומן. נה. אכילה אחר האפיקומן.

♦ **ברך:** נז. כוס שלישי.

♦ **הלל:** נט. אחיזת הכוס בשעת ההלל. ס. זימון בהלל. סא. שתיית כוס רביעי. סב. שיעור ברכה אחרונה בשתיית כוס רביעי. סג. שתיה לאחר כוס רביעי.

♦ **נרצה:** סה. לימוד עד שתחטפנו שינה. סו. קריאת שמע שעל המיטה.

* העלון השבועי הוא מספרו של מורנו הרב שליט"א הליכות מועד פסח. מחמת קוצר היריעה נכתבו עיקרי ההלכות במיעוט מקורות וסברות, ולכך כל מקום שיש ספק בהבנת הכתוב יש לעיין במקור הדברים בספר.

כתיבה ועריכה:
הרב דוד מלכא שליט"א
הרב איתן בנישו שליט"א

כן גם בליל הסדר (וע"ע בסימן קפ"ג סעיפים א' - ה', ובסימן קפ"ב סעיפים ג' - ד').

ב. לצאת ידי חובת קידוש מבעל הבית

לכתחילה עדיף שבעל הבית יקדש בקול רם ויוציא את כולם ידי חובה מדין שומע כעונה משום ברוב עם הדרת מלך, אולם אם בעל הבית לא יודע להוציא ידי חובה, או שקורא במהירות ובולע מילים, או שמגמגם ואינו מבטא את המילים היטב, כל אחד מבני הבית יאמר עם בעל הבית את הקידוש בשקט (כדי לא לפגוע בו חלילה), כיון שלכל אחד יש כוס של קידוש ויכול לקדש לעצמו. ובאופן זה לא יענו אמן אחר ברכת המקדש, משום הפסק בין ברכת בורא פרי הגפן לטעימה (חזו"ע פסח עמוד י"ח).

גם בשאר שבתות וימים טובים אם בעל הבית בולע מילים או שמגמגם ואינו מבטא את המילים היטב וכדו' יכולים בני הבית להסתכל בכוס הקידוש ולומר עם בעל הבית את הברכה בלחש, כמבואר בבא"ח (ש"ש בראשית ס"ו), וכ"פ המשנ"ב שבשעת הדחק אפשר לעשות כן (סימן רע"א סק"ג ובכה"ל שם ד"ה מיד בסופו). ובפסח הדין יותר קל כיון שלכל אחד מבני הבית יש כוס של קידוש ואינם זקוקים לכוסו של בעל הבית (כנ"ל סעיפים א'-ב').

ג. הכוונה שצריך לכוין בכוס הראשונה

בני ספרד צריכים לכוין בכוס הראשונה לפטור את הכוס השניה, כיון שלדעת השו"ע (סימן תע"ד ס"א) אין מברכים "בורא פרי הגפן" על כל כוס וכוס מארבעת הכוסות אלא רק על הכוס הראשונה והשלישית, ולכן צריך לכוין בכוס הראשונה לפטור את הכוס השניה, ובכוס השלישית לפטור את הכוס הרביעית.

ובני אשכנז שמברכים "בורא פרי הגפן" על כל כוס וכוס (כמבואר ברמ"א שם) צריכים לכוין לפטור את היין שבין הכוס הראשונה לשניה, כדי שאם יטעה וישתה כוס ראשונה בלא הסיבה, יוכל לשותות כוס אחר בהסיבה בלא ברכה (כמבואר במשנ"ב סימן תע"ב ס"ק כ"א). ולא יהא נראה כמוסיף על הכוסות לפי שאינו מברך עליה.

ד. כוונה בברכת שהחיינו

בברכת שהחיינו שבקידוש צריך לכוין לפטור את כל מצוות הלילה - ארבע כוסות, מצות זכירת יציאת מצרים (סיפור ההגדה), מצה ומרור (כמבואר בחזו"ע פסח עמ' כ"ג בשם הברכי יוסף, וכן כתב האור לציון ח"ג עמ' קס"א). ולכן גם נשים הנוהגות לברך ברכת שהחיינו בשעת הדלקת הנרות יכולות לכתחילה לענות אמן בברכת שהחיינו ששומעות בקידוש ליל פסח מהמברך ולא חשיב הפסק לשתיית היין, כיון שבברכת שהחיינו שבקידוש לא באה רק על קדושת היום (כמו ברכת שהחיינו שבהדלקת נרות), אלא גם על יתר מצוות הלילה (חזו"ע פסח עמ' כ"ה).

בליל הסדר ישנן מצוות רבות מאוד, הגר"א מנה וספר שהחל מתפילת ערבית ועד סוף הלילה יש 64 מצוות, זהו הלילה שאפשר לגרוף בו הכי הרבה מצוות מכל לילות השנה, הנשים חייבות בכל מצוות הלילה כמו האנשים (כמבואר בשו"ע סימן תע"ב ס"ד), ולבנות ספרד זו הפעם היחידה שיש באפשרותן לומר הלל עם ברכה, ויאמרו זאת לבדן בביתן לפני תחילת ההגדה, ואם מתפללות ערבית תאמרנה את ההלל אחר תפילת ערבית, ובנות אשכנז נוהגות כל השנה לברך על הלל כמו האנשים.

סימני הסדר כוללים בתוכם את כל דיני הסדר, ולכן נפרט בעז"ה כל סימן וסימן.

סימני הסדר הם חמשה עשר - קדש, ורחץ, כרפס, יחץ, מגיד, רחצה, מוציא מצה, מרור, כורך, שולחן עורך, צפון, ברך, הלל, נרצה.

מכיון שלילה זה מרובה במצוות, עורך הסדר או אדם אחר הבקיא בהלכות צריך להזהיר את הציבור לפני כל מצוה שעושים שיכוונו לצאת ידי חובת המצווה (לכוין לצאת ידי חובת קידוש וכוס ראשונה, לכוין לצאת ידי חובת כוס שניה, לצאת ידי חובת מצוה עשה דאורייתא של אכילת מצה, לכוין לצאת ידי חובת מצוה דרבנן של אכילת מרור, וכן הלאה).

קדש

כל אחד מבני הבית תופס כוס קידוש בידו ושומע את הקידוש מבעל הבית (ע"ע לקמן אות ג'), וכוס זו היא אחת מארבעת כוסות ליל הסדר. ולכן צריך לכוין לצאת ידי חובת מצות קידוש וגם ידי חובת מצות כוס ראשונה מארבעת הכוסות.

א. קיום כל דיני כוס

כל ארבעת הכוסות ששותים בליל הסדר טעונים כל דיני כוס המבוארים בשו"ע (סימן קפ"ג), כגון שהכוס תהיה מלאה ולא חסרה, לא תהיה פגומה ושתהיה נקיה, בקידוש ובברכת המזון נוסף גם דין של "מקבלו בשתי ידיו" דהיינו בשעה שהכוס מונחת על השולחן יקחנה בשתי ידיו ואח"כ יסיר את יד שמאל, כדי שבזמן הקידוש יאחז הכוס ביד ימין.

ולגבי איטר יד נחלקו הפוסקים, דעת כה"ח (סימן קפ"ג ס"ה) וכך נוהגים בני ספרד גם איטר יד מקבל את הכוס בשתי ידיו ואח"כ מסיר את יד שמאל, אולם בני אשכנז נוהגים שאיטר יד מסיר את יד ימין ומשאיר את הכוס ביד שמאל (וכהיש מי שאומר שהובא שם בשו"ע).

ולפי רבותינו המקובלים "מקבלו בשתי ידיו" הכוונה שאדם אחר נותן לו את הכוס והוא מקבלו בשתי ידיו, ובליל הסדר קצת קשה לנהוג כן כיון שבני הבית מרובים וכל אחד צריך לקבל כוס של קידוש, אמנם מי שנוהג לעשות כדעת המקובלים בשאר ימות השנה, נכון שינהג

ה. שיעור הכוס

השו"ע פוסק (סימן תע"ב ס"ט) שיעור כוס רביעית, דהיינו הכוס חייבת להכיל בתוכה לפחות שיעור רביעית נואם הכוס לא מחזיקה רביעית אפילו בדיעבד לא יוצא ידי חובה כיון שזה לא נקרא כוס שהוא 81 סמ"ק, ודעת החזו"א כדעת הצ"ח והחתם סופר שבימינו התקטנו השיעורים ושיעור רביעית הוא 150 סמ"ק, ובני אשכנז צריכים להחמיר בכוס הראשונה שהיא מדאורייתא כשחל פסח בשבת (כמבאר בבה"ל סימן רע"א סי"ג ד"ה של רביעית, בדאורייתא צריך להחמיר כשיעור הגדול, ועי"ש סוסק"ב במשנ"ב), וגם לבני ספרד רצוי להחמיר כשיעור זה, אך מעיקר הדין די ב-81 סמ"ק.

לכתחילה צריך להקפיד על שני דברים בשתיית הכוס (כמבאר בשו"ע שם): 1. לשתות את כל הרביעית (81 סמ"ק, ולחזו"א 150 סמ"ק), ובדיעבד אם שתה רוב רביעית (42-41 סמ"ק, ולחזו"א 86 סמ"ק) יצא ידי חובה. אבל אם לא שתה אפילו רוב רביעית-לא יצא ידי חובה וצריך לחזור ולשתות שוב. 2. לשתות את רוב הכוס ולא את מיעוט הכוס, ובדיעבד אם שתה מיעוט כוס (ויש בו רוב רביעית) יצא ידי חובה.

כוס חד פעמית רגילה מכילה 180 סמ"ק, אם שותה 81 סמ"ק, הרי ששתה רביעית אך לא שתה את רוב הכוס, ולכן בכוס כזו צריך לכתחילה לשתות קצת יותר מ-90 סמ"ק, ובדיעבד אם שתה רוב רביעית דהיינו רבע כוס חד פעמית, יצא ידי חובה אף שזה מיעוט כוס. ולכן לכתחילה עדיף שלא לקחת בליל הסדר כוס המכילה נפח גדול מאוד, כדי שיוכל לשתות רביעית יין וגם שזה יהיה רוב הכוס.

ו. שיעור הכוס לקטן

מבואר בשו"ע (סימן תע"ב ס"ו) מצוה לחנך את הילדים הקטנים שהגיעו לחינוך (מבינים מה שמספרים בהגדה ובסיפור יציאת מצרים, בערך בגיל חמש) בשתיית ארבע כוסות בליל הסדר, ולכתחילה צריך להקפיד שהכוס תכיל רביעית וישתו ממנה רביעית (81 סמ"ק), או מלא לוגמיו של קטן (35-30 סמ"ק - פחות מרבע כוס חד פעמי, משנ"ב שם ס"ק מ"ז, ועי"ש בבה"ל ס"ט ד"ה וישתה). אמנם כל זה מצוה לכתחילה ולא לעיכובא (כמבאר במשנ"ב ס"ק מ"ו ובשעה"צ שם אות ס'. חזו"ע עמוד ה'), ולכן אם קשה להם לשתות יניח את הכוס לפנייהם ודיו.

ז. סוג היין שצריך לשתות

לכתחילה צריך לקחת יין לארבע כוסות ולא מיץ ענבים (כמבאר בסימן תע"ב סעיפים י"א-א) כיון שדוקא יין משמח ומסמל דרך חירות ולא מיץ ענבים. אמנם לנשים וקטנים מקילים לכתחילה בשתיית מיץ ענבים. אולם מכיון שכיום גם האנשים לא רגילים כל כך בשתיית יין, וגם שתי הכוסות הראשונות הם קודם האכילה והשפעתם חזקה ועלולים לגרום לעייפות, כאבי ראש והפרעה במהלך הסדר, ישנה אפשרות (למי שקשה לו) לערבב יין עם מיץ ענבים ולהרוויח גם את מעלת היין וגם למעט את השפעתו החזקה, יערב בכוס חצי יין וחצי מיץ ענבים (אור לציון ח"ג עמוד קנ"ז). אם גם

זה קשה יערב בכוס שליש יין ושני שליש מיץ ענבים, ואם גם זה קשה יערב בכוס רבע יין ושלושה רבעים מיץ ענבים ובתנאי שיורגש האלכוהול היטב (כך נראה דעת מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל, עי' שבות יצחק פסח פרק י' בסופו). ואם גם זה קשה לו ולא מסוגל לשתות יין, יכול להקל לשתות רק מיץ ענבים.

בימינו מייצרים יין מיוחד עם מעט אחוזי אלכוהול (5.5%-7%), ומומלץ להשתמש בו בפסח למי שמתקשה בשתיית היין, ואע"פ שהוא קצת מוגז, מ"מ כשר הוא לארבע כוסות.

אף שיוצאים ידי חובה ביין מבושל וכן עם סוכר, מ"מ כיון שלדעת הרמב"ם הוא פסול לקידוש וארבע כוסות משום שפסול לנסכים, לכן ראוי לכתחילה להדר ולקחת יין לא מבושל וללא תוספת סוכר, ובפרט בכוס הראשון שעיקרו דאורייתא בשבת ויש אומרים גם ביום טוב.

המיץ ענבים חייב להיות מפוסטר (דהפיסטור עוצרו מלהיות יין אך לא חייב להיות עם סוכר. עדיף לקחת יין או מיץ ענבים מפוסטרים ללא תוספת סוכר, מאשר יין עם תוספת סוכר ולא מפוסטר (סימן רע"ב ס"ח ובמשנ"ב שם, כה"ח אות מ"ב מ"ד, סימן תע"ב ס"ב ובמשנ"ב ס"ק ל"ט וכה"ח אות פ"א).

מי שסובל מבעיות סוכר וכדו' יכול לשתות מיץ ענבים ויין ללא שום תוספת סוכר חיצוני (מלבד הסוכר הטבעי של הענבים עצמם), ומי שלא יכול לשתות גם את זה מחמת סיבות בריאותיות (לחץ דם וכדו') יכול לקיים מצות ארבע כוסות בחמר מדינה (כמבאר במשנ"ב סימן תע"ב ס"ק ל"ז), דהיינו מיץ תפוזים או אשכוליות טבעי (הליכות שלמה מועדים ח"ב דבר הלכה אות ט"ז. שבות יצחק פסח פרק י"א אות ד' בשם מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל). אלא שלבני ספרד צריך חמר מדינה שהוא משכר קצת (אול"צ ח"ב עמוד קפ"ז, חזו"ע שבת ח"ב עמוד ת"ח. ועי"ש בהליכות שבת ח"ב עמוד תקל"ו), ולכן צריך להוסיף מעט אלכוהול כגון עראק וכדו' במיץ תפוזים או האשכוליות הטבעי כדי לצאת ידי חובת ארבע כוסות.

ח. שתיית יין אדום

לכתחילה צריך לשתות יין אדום ולא לבן או צהבהב (שו"ע סימן תע"ב סעיף י"א), כיון שנאמר (משלי כג, לא) "אַל תִּרְא יַיִן כִּי יִתְאָדָם", ועוד שהוא זכר לדם שפרעה שחט את ילדי ישראל (משנ"ב שם ס"ק ל"ח).

ט. שיעור זמן שתיית הכוס

לכתחילה צריך לשתות את הכוס בבת אחת ולא להשתהות באמצע, כדי שהשתייה תהיה תוך כדי שיעור שתיית רביעית (כמבאר ברמ"א סימן תע"ב ס"י ובמשנ"ב שם ס"ק ל"ד), ובדיעבד אם לא שתה בכדי שיעור רביעית אלא תוך כדי שיעור אכילת פרס (לכתחילה 4 דקות), הדבר תלוי, אם יכול לחזור ולשתות עוד כוס יין או מיץ ענבים בלא קושי רב, יחזור וישתה שוב לפחות רוב רביעית, אך אם הדבר קשה לו יכול להקל ולא לשתות שוב, כיון שדעת חלק מהפוסקים שגם במשקים

השיעור המאגד והמאחד הוא כדי אכילת פרס (כמבואר בסימן תרי"ב ובסימן תרי"ח), ובדיעבד סומכים עליהם בדיני דרבנן.

לכן לכתחילה יקפיד לשתות כל כוס מארבעת הכוסות תוך כדי שיעור שתיית רביעית (גם בני אשכנז כמבואר במשנ"ב בסימן תע"ב ס"ק ל"ד וגם בני ספרד שבלאו הכי מקפידים בזה כל השנה), אולם בדיעבד אם שתה תוך כדי אכילת פרס, יצא ידי חובה, שספק דרבנן לקולא (ואע"פ שהמשנ"ב שם קצת מחמיר בשתי כוסות הראשונות שיחזור וישתה, מ"מ יתכן ויודה שאם קשה לו אין צריך לחזור ולשתות, ובחזו"ע פסח עמוד ט"ז פסק להקל שאם יש לו קושי לא צריך לחזור ולשתות, וכן פסק האור לציון ח"ג עמוד קנ"ו, וכן נראה עיקר כיון שכל דין זה הוא מדרבנן בלבד). לבני אשכנז לא חוזר ושותה בכוס שלישי ורביעי דכיון שצריך לברך נראה כמוסיף על הכוסות. ובכוס ראשונה שחוזר הוא בתנאי שהיתה דעתו לשתות בין כוס ראשונה לשניה, אך אם לא היתה דעתו, כיון שצריך לברך נראה כמוסיף על הכוסות ולא חוזר ושותה (משנ"ב שם ושעה"צ אות מ"ט, יעו"ל עליל אות ד').

י. מי שהיין מזיקו

השו"ע פוסק (סימן תע"ב ס"י) מי שאינו שותה יין מפני שמזיקו או שונאו, צריך לדחוק עצמו ולשתות כדי לקיים מצות ארבע כוסות. ואם אינו מסוגל לשתות יין יכול לשתות חמר מדינה וכו"ל.

יא. מזיגת היין על ידי אחר

כתב הרמ"א (סימן תע"ג ס"א) בעל הבית לא ימזוג את כוס היין בעצמו, רק אחר ימזוג לו דרך חרות. וה"ה לשאר המסובים שלכתחילה אחד ימזוג לשני את היין כדרך חירות. אולם כותב המשנ"ב (סק"ט) דזהו רק לכתחילה אם אפשר בכך ואינו לעיכובא.

יב. שטיפת והדחת הכוס

לדעת רבותינו המקובלים צריך לשטוף ולהדיח את הכוסות לפני כל מזיגה, אולם לפי הפוסקים הפשטנים אין חובה לשטוף ולהדיח את הכוס בכל פעם, אלא די שתהיה הכוס נקיה (כמבואר בסימן קפ"ג ס"א, ומכיון שבדרך כלל ממשיכים לשתות את כל ארבעת הכוסות מאותה כוס ששתו בתחילה - אין הכוס טעונה שטיפה והדחה אם היא נקייה כמבואר במשנ"ב בסימן תע"ט סק"א). ישנם החוששים לדעת המקובלים ומביאים קערה גדולה של מים ובין כל כוס וכוס שוטפים ומדיחים את הכוסות בקערה, אולם מעיקר הדין אין זו חובה כל זמן שהכוס נקיה וכו"ל.

דיני הסיבה (סעיפים י"ג - י"ט)

יג. השו"ע פוסק (סימן תע"ב ס"ב) יסדר שולחנו יפה בכלים נאים כפי כוחו, ויכין מקום מושבו שישב בהסיבה דרך חירות. חיוב ההסיבה הינו בארבעת הכוסות, באכילת כזית של המוציא מצה הכורך והאפיקומן, ולכן רצוי מאוד שעורך הסדר או אדם אחר הבקיא בהלכה יזכור ויזכיר את האחרים בעניין ההסיבה, מתי מסיבים וכיצד צריך להסב,

מפני שאין אנו רגילים בה כל השנה.

אלא שנחלקו הפוסקים במי ששכח ולא היסב אם יצא ידי חובה, דעת השו"ע (סימן תע"ב ס"ז וכן הלכה לבני ספרד) דמי ששכח להסב לא יצא ידי חובה וצריך לחזור ולשתות או לאכול בהסיבה, ואין חילוק בזה בין שכח להסב בכוס ראשונה או בשאר הכוסות ובכל אופן צריך לחזור ולהסב. ואף ששתית רשות אסורה אחר כוס שלישי ורביעי, מ"מ זו שתית חובה כיון שלא יוצאים ידי חובה ללא הסיבה. אולם דעת הרמ"א (שם) דמי ששכח להסב בשתי כוסות ראשונות יחזור וישתה, אבל אם שכח להסב בכוס השלישי והרביעי לא יחזור וישתה בהסיבה, מפני שנראה כמוסיף על הכוסות (שהרי אם ישתה עוד כוס צריך לחזור ולברך עליו ברכת הגפן). יעו"ל היטב בסימן תע"ט סק"ה ושעה"צ אות ד'.

אמנם המשנ"ב (סק"א) מביא את דברי המג"א (סק"ז) שכל מה שכתב הרמ"א זהו דוקא אם הייתה דעתו לפטור מה ששתה בין כוס ראשונה לשניה, אבל אם לא הייתה דעתו לפטור אין לו לחזור ולשתות כוס ראשונה בהסיבה. והטעם בזה כיון שהמנהג לא לשתות בין כוס ראשונה לשניה (משום חשש שכרות - סימן תע"ג ס"ג ובמשנ"ב ס"ק י"ד-ט"ו) ולכן אם לא כיון לפטור בפירוש את היין שבין כוס ראשונה לשניה צריך לברך, ואם יחזור וישתה את היין בהסיבה הרי שנראה בכך כמוסיף על הכוסות. ולכן כותב המשנ"ב (שם) שנכון שקודם שמברך על הכוס הראשונה יהיה בדעתו לחזור ולשתות בין הכוס הראשונה לשניה, ואז אם טעה ושתה כוס ראשונה בלי הסיבה, יוכל לשתות שוב כוס אחרת בהסיבה ולא יהיה נראה כמוסיף על הכוסות.

נמצינו למדים: בכוס שלישי ורביעי בכל אופן לא יחזור להסב, בכוס ראשון אם כיון בשעת הברכה לשתות עוד, כשלא היסב יחזור לשתות בהסיבה, ואם לא כיון לא יחזור להסב. ובכוס שני בכל אופן חוזר לשתות בהסיבה.

יד. חיוב נשים בהסיבה

אף הנשים חייבות בהסיבה כיון שנשים שלנו חשובות הן (כמבואר בשו"ע וברמ"א סימן תע"ב ס"ד). מיהו בנות אשכנז לא נהגו להסב כי סומכות על הראב"ה שכתב דבזמן הזה אין צריך להסב.

אלא שאם שכחה האשה מבנות ספרד להסב נחלקו הפוסקים אם חייבת לחזור ולהיסב שוב, דעת מרן הגר"ע יוסף זצוק"ל (חזו"ע פסח עמוד ר') - אשה ששכחה להסב לא צריכה לחזור ולשתות או לאכול. והטעם כיון שדעת הראב"ה (אבי עזרי סימן תקכ"ה) שאין דין הסיבה בימינו כיון שאין דרך ורגילות להסב במשך ימות השנה, ואע"פ שאין הלכה כמותו, מ"מ לעניין אשה שלא הסיבה יש להקל יותר ולצרף דעה זו שלא תחזור לשתות או לאכול בהסיבה (ואף הרמ"א בסעיף ז' סמך על שיטת הראב"ה בכוס שלישי ורביעי שאם שכח ולא היסב לא צריך לחזור ולשתות בהסיבה). אולם דעת האור לציון (ח"ג עמוד קנ"ה) - אשה ששכחה להסב צריכה לחזור ולהסב, דסו"ס

נשים שלנו חשובות הן וחייבות בהסיבה כדין האנשים, וכשם שאיש ששכח להסב צריך לחזור ולהסב כך אשה ששכחה צריכה לחזור ולהסב, אלא שאם מצטערת מאוד בהסיבה אפשר להקל לה שלא תסיב כלל.

טו. הטעם שצריכים להסב גם בימינו

רבים שואלים מדוע גם בימינו חייב להסב אע"פ שההסיבה בפועל לא נוחה ואין בה הרגשת חירות, אולם הכונה בדרך חירות היא לאכול ולהתנהג כמו שמלכים אוכלים ומתנהגים. גם מלך כשאוכל ומתנהג בכזו צורה לא תמיד חש בנוח ובכל זאת עושה זאת כיון שזו צורת גינוני המלכות, וכך אנו כליל הסדר צריכים להתנהג בגינוני מלכות גם כשזה לא כל כך נוח.

אפשר להמשיל זאת לשופט שגם בימות הקיץ החמים צריך ללבוש חליפה ועניבה אע"פ שהחום גדול והיה מעדיף יותר ללבוש מכנסיים קצרות וגופיה, מ"מ אינו עושה זאת כיון ששופט צריך להראות גינוני כבוד אפילו כשזה מייסרו. והנמשל, כליל הסדר צריכים להראות צורה של חירות, ומבטאים זאת בכזו צורה שסימלה בעבר או במקומות מסויימים צורה של חירות, ואע"פ שזה לא נוח ואולי קצת מייסר, מ"מ זה סוג הגינוני מלכות והכבוד שצריכים אנו להראות כלילה זה דבו אנו בני חורין.

טז. צורת ואופן ההסיבה

ההסיבה צריכה להיות בתנוחת ירידה של - 45 מעלות עם כל הגוף לצד שמאל (אולי צעמוד קנ"ד), ויש אומרים שהסיבה היינו הטיית הגוף קצת לצד שמאל (שבות יצחק פסח פרק י"ט בשם מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל), אולם פשטות הפוסקים כסברא ראשונה. ולכן רצוי לשבת על כסא עם ידידות כדי שיוכל להישען על הידידות ויתן כרית על הידידות השמאלית, ואם אין לו אלא כסא רגיל יסובבו מעט שמאלה וישען על השולחן, או שישען על ברכי חבריו (משנ"ב סימן תע"ב סק"ח). אבל המטה עצמו באויר בלא להישען לא יצא ידי חובה, דאין זה הסיבה דרך חירות כלל, אלא קושי ועינוי (אור לציון שם).

יז. הסיבה בצד ימין ודין איטר יד

השו"ע פוסק (סימן תע"ב ס"ג) כשהוא מסב לא יטה על גבו ולא על פניו ולא על ימינו אלא על שמאלו.

ישנם שני טעמים מדוע המסב לצד ימין לא יצא ידי חובה (כמבואר במשנ"ב שם סק"ט), א. שמא יקדים קנה לושט, דושט הוא בצד ימין וכשהוא מטה ראשו כלפי ימין נפתח הכובע שעל פי הקנה מאליו ויכנס שם המאכל ויבוא לידי סכנה. ב. הסיבה על צד ימין אינה דרך חירות, דאם יסב על צד ימין יצטרך לאכול ביד שמאל החלשה ואין זה דרך חירות לאכול בידו החלשה.

ולגבי איטר יד מבואר ברמ"א (שם) שגם צריך להסב על צד שמאל משום דחמירא סכנתא מאיסורא (חולין י"ע"א, יו"ד סימן

קט"ז ס"ה ברמ"א), דאם יסב על צד ימין יש חשש שמא יקדים קנה לושט, אולם בדיעבד אם עבר והסב על צד ימין יצא ידי חובה, דסו"ס הטעם השני לא שייך בו אלא אדרבה יותר נוח ודרך חירות עבורו להסב על צד ימין ולאכול ביד שמאל שהיא היד החזקה שלו (סק"ק י"א במשנ"ב).

יח. בן אצל אביו ותלמיד אצל רבו

השו"ע פוסק (סימן תע"ב ס"ה) בן אצל אביו צריך הסיבה אפילו הוא רבו המובהק, ואע"ג דהבן חייב בכבודו ומוראו, מ"מ מסתמא האב מוחל לבנו ולכן צריך להסב (משנ"ב סק"י"ד).

ותלמיד בפני רבו אינו צריך הסיבה אפילו אינו רבו מובהק, ואסור לו להסב אא"כ יתן לו רבו רשות (שו"ע שם), ואז מחוייב להסב. ואם הם בשני שולחנות נפרדים נחלקו הפוסקים ובאופן זה טוב שיטול ממנו רשות (משנ"ב שם סק"ח).

יט. מניעת התלכלכות מהיין בשעת ההסיבה

מצוי אצל רבים שחוששים להסב בארבעת הכוסות מחשש שישפך היין על בגדיהם, וצריך לדעת שני דברים בקשר לזה: א. אין חובה למלאות את הכוס עד סוף השפה ממש, אלא גם אם ממלא את הכוס כמעט עד הסוף נחשב ככוס מלאה ויוצא בה ידי חובה (כמבואר באחרונים סימן קפ"ג ס"ב ובמשנ"ב שם סק"ט. וכנ"ל לעיל בדיני קידוש. ואדרבה לדעת חלק מהראשונים זהו מעלת העיטור שנאמר בכוס, שהיין לא מזוג עד הסוף והשפה נשארת גלויה ומעטרת את הכוס). ב. לפני שמסב יכול לשתות מעט מהיין שבכוס ללא הסיבה ואח"כ לשתות רביעית (ורוב הכוס) בהסיבה, וכך גם יצא ידי חובת הסיבה וגם אין חשש שהיין ישפך על בגדיו.

כ. אכילה ושתייה בשעת ההגדה

מבואר בשו"ע (סימן תע"ג ס"א) שאסור לאכול ולשתות אפילו שתיה של מצוה בשעת ההגדה, וכל שכן שאין לאכול ולשתות אכילה של רשות (וכ"פ הבה"ל בסימן תע"ג ס"ג בשם הרמב"ן והר"ן). בעקבות הלכה זו מתעוררת קצת בעיה, אנשים רבים לא אוכלים בצורה מסודרת בערב פסח כיון שאין הרבה מה לאכול, לחם אין וגם מצה אסור לאכול (כמבואר בסימן תע"א ס"ב), באים לליל הסדר רעבים מריצים ומאיצים את עורך הסדר שיסיים את ההגדה כדי שיוכלו לאכול, ובמקום להאריך ולהדר במצות והגדת לבנך באמירת ההגדה סופרים את הדפים שמאלה אימתי יגיעו לשולחן עורך.

אולם יש לזה שני פתרונות: פתרון א' (והוא היותר מומלץ) – ישתדלו לאכול ולשתות בערב פסח בצורה מסודרת (פירות וירקות, סלטים, תפוחי אדמה ואורז למי שנוהג לאכול), כדי שלא יגיעו ברעבון לליל הסדר וגם יאכלו את המצה כשהם תאבים לאכול (כמבואר בשו"ע סימן תע"א ס"א דאין לאכול משעה עשירית והלאה מצה עשירה כדי שיאכל מצה לתיאבון). פתרון ב' – אם לא עשו את הפתרון הראשון ועורך הסדר חש שהציבור רעבים וחושש שיאיצו בו לסיים במהירות את ההגדה, יאמר להם שיאכלו דבר מה להשקיט את רעבונם לאחר הקידוש קודם שנטלו

ידיהם לכרפס, ובלבד שיזהרו לא לאכול הרבה ולשבוע כיון שצריך לאכול את המצה לתיאבון.

ולאחר אכילתם יברכו בורא נפשות (חזו"ע פסח עמוד ל"א), ואע"ג שבמשך ימות השנה נחלקו הפוסקים במי שאכל ביצה או דג וכדו' קודם סעודתו אם יברך בורא נפשות, מ"מ בליל הסדר לכולי עלמא צריך לברך. והטעם בזה כיון שבשאר ימות השנה יש ספק אם האכילה שקודם הסעודה באה לפתוח את תאוות האכילה וברכת המזון פוטרתה, ולכן דעת חלק מהפוסקים שאין לברך בורא נפשות מסב"ל, אולם זה שייך דוקא אם סועד סמוך לסיום אכילתו, אבל אם סועד 40-50 דקות לאחר סיום אכילתו לא שייך לומר שאכילה זו באה לפתוח את תאוות האכילה דאין שום קשר בין אכילה זו לסעודה, ולכן בליל הסדר ששוהים זמן רב בין סיום האכילה לתחילת הסעודה לכולי עלמא צריך לברך בורא נפשות בסיום האכילה.

ורחץ

כא. נטילת ידיים קודם אכילת הכרפס

אחר הקידוש נוטלים ידיים בלא ברכה לצורך אכילת כרפס כיון שמטבילים אותו במשקה (חומץ שרובו מים או במי מלח), ועושים זאת כדי לעורר את הילדים לשאול מה נשתנה הלילה הזה שנוטלים ידיים פעמיים, ומטבילים ירק קודם הסעודה ולא בתוך הסעודה וכפי שרגילים כל השנה.

כרפס

כב. מין הכרפס והדברים שצריכים להיזהר באכילת הכרפס

לוקחים מעט כרפס מגידולים מבוקרים הנקי מחשש תולעים, פחות מכזית (כ-10 גרם), טובלים במי מלח או בחומץ ומברכים בורא פרי האדמה. [מנהג בני ספרד לקחת בדוקא כרפס ולא ירק אחר, לפי שיש בו ענין גדול על פי רבותינו המקובלים, ובני אשכנז חלקם אוכלים תפוח אדמה].

באכילת הכרפס צריך לכתחילה להיזהר בשני דברים (כנזכר בשו"ע בסימן תע"ג ס"ו): א. בברכת בורא פרי האדמה על הכרפס יכוין לפטור את המרור, כיון שיש ספק אם המרור טעון ברכה בתוך הסעודה או שברכת המוציא פוטרתו, ובדיעבד שלא כיוון לפטור את המרור לא יברך עליו בתוך הסעודה. ב. צריך להיזהר לא לאכול כזית מהכרפס כדי לא להיכנס לספק ברכה אחרונה, דאם המרור טעון ברכה בתוך הסעודה הכרפס פוטרו וברכת המזון הפוטרת את המרור פוטרת גם את הכרפס (דיש קשר ושייכות ביניהם). אך אם המרור לא טעון ברכה בתוך הסעודה, הרי שאין צורך בכרפס שיפטור את המרור, וממילא ברכת המזון הפוטרת את המרור לא תפטור את הכרפס מברכה אחרונה (דאין קשר ושייכות ביניהם) ויצטרך לברך בורא נפשות (יעו"י היטב בסימן קע"ו

במשנ"ב סק"ב). ולעניין הלכה פוסק השו"ע (סימן תע"ג ס"ו) דאף אם אכל כזית מהכרפס לא יברך בורא נפשות דסב"ל.

יחץ

כג. חציית המצה האמצעית

יקח משלוש המצות המונחות לפניו את המצה האמצעית, ויבצענה לשתיים. את החלק הגדול ישים במפה זכר למה שנאמר (שמות יב, לד) מִשְׁאֲרֹתָם צָרַרְתָּ בְּשִׁמְלֹתָם, ואת החלק הקטן יניח בתוך הקערה בין שתי המצות השלימות. וחוצים דוקא את המצה האמצעית כיון שמקיימים בה שתי אכילות מצוה בלילה זה, מצוה דאורייתא של אכילת מצה ומצוה דרבנן של אכילת אפיקומן, והכתוב קרא למצה (דברים ט"ז, א) "לֶחֶם עֲנִי" דדרכו של עני בפרוסה (חצוי ולא שלם). הבא"ח (ש"א פרשת צו, סעיף ל"ג) כותב שעל דרך הסוד יש לבצוע את החלק הגדול של המצה בצורת ו', ואת החלק הקטן בצורת ד'. אמנם בפועל קשה מאוד לעשות זאת, במיוחד במצות הקשות, דלא בוצעים בסכין אלא רק ביד דדרכו של עני ביד, לכן כותב הכה"ח (סימן תע"ג אות קי"ח) שדי לכוין במחשבתו שרוצה לבצוע את החלק הגדול בצורת ו' ואת החלק הקטן בצורת ד'.

כד. החבאת האפיקומן

מן הראוי שלא להחביא את האפיקומן מיד לאחר "יחץ", כיון שדבר זה מבלבל את הילדים ומפריע לשלוותם בשעת קריאת ההגדה, אלא יחביא את האפיקומן אחר ההגדה בשעת הסעודה. חשוב לדעת שצריך ליל הסדר זה הילדים, זה לא הזמן לפלפולי האנשים ולא המקום לפטפוטי הנשים, הלילה הזה צריך להיות כל כולו מוקדש לילדים, ונכון לנסות לגרום להם שקודם ליל הסדר יכינו פירושים יפים על ההגדה ויקבלו פרסים כדי שגם הם ישתתפו באמירה.

מגיד

כה. קריאת ההגדה ושאלת מה נשתנה

יקראו ההגדה בקול רם בחשק ובשמחה רבה, יבאר וירחיב העניינים, ויכוין לקיים בזה מצות עשה מן התורה של והגדת לבנך. יאמרו כל בני הבית יחד "הא לחמא עניא", ויסביר לבני הבית בלשון שמבינים (כמבואר ברמ"א סימן תע"ג ס"ו).

לאחר אמירת "הא לחמא עניא" יסירו הקערה מהשולחן כאילו כבר סיימו לאכול כדי שהילדים ישאלו מדוע מסירים את הקערה קודם האכילה, ומוזגים כוס שניה כדי שהתינוקות ישאלו מדוע שותים שתי כוסות לפני הסעודה, ופעמים שצריך לעשות כל מיני פעולות יצירתיות שלא כתובות בהגדה כדי לעורר תמיהות ושאלות אצל הילדים, דהסבר באופן של שאלה ותשובה הרבה יותר חד וברור

ונחקק בלב. בנים שלא יודעים לשאול האב מלמד מעצמו ורצוי שילמדו בצורה של שאלה ותשובה, וכפי שפוסק השו"ע דגם ת"ח שואלים זה לזה, וכן אדם שנמצא לבדו שואל ועונה, דעל ידי שאלה ותשובה הדברים מתבהרים יותר.

אח"כ נותנים לילדים לשאול "מה נשתנה", ומכיון שהילדים שואלים שאלות צריך ליתן להם תשובות, ולא כמו שעושים בכמה מקומות שלאחר שהילדים סיימו לשאול "מה נשתנה" נותנים להם ללכת ולחפש את האפיקומן או שמשכיבים אותם לישון או שהולכים לשחק, אמירת "מה נשתנה" זה לא שיר או המנון שדי לאומרו וזהו, אלו שאלות שצריך ליתן עליהם תשובות (משנ"ב סימן תע"ב סק"ג). והתשובה לשאלות אלו נמצאת בתחילה ההגדה, "עבדים היינו לפרעה במצרים" – בתחילה הינו עבדים במצרים והקב"ה הוציאנו ביד חזקה ובזרוע נטויה וזה השריש את האמונה בעולם וכמו שכותב הרמב"ן (סוף פרשת בא) דהטעם שמזכירים בכל כך הרבה ממצוות התורה "זכור ליציאת מצרים" (קריאת שמע, ציצית, קידוש, חגים ועוד) כיון שיציאת מצרים השרישה את האמונה ואת כוחו של הקב"ה בעולם. מצרים הייתה סגורה ומסוגרת ומלאה כשפים, עבד שהיה כנס לשם לא היה יכול לצאת, והקב"ה ברוב רחמיו ריחם וחס עלינו והוציאנו משם, לא אדם אחד ולא שניים, אלא ששים ריבוא גברים לבד מנשים וטף. הדבר הזה עשה הד ורעש גדול בעולם, לכן מזכירים במצוות רבות "זכור ליציאת מצרים" ועושים לילה שלם עם כל מיני פעולות כדי לזכור את הניסים שעשה לנו ה' יתברך, כי יציאת מצרים היא שורש האמונה וככל שמספרים יותר ויותר מניסי יציאת מצרים כך האמונה בה' חודרת בנו ובילדינו יותר.

כו. גילוי המצות בשעת ההגדה

לאחר אמירת "מה נשתנה" מחזירים את הקערה לשולחן ומגלים את המצה במשך כל ההגדה, כיון שהכתוב קרא למצה "לחם עני" (דברים טז, א) ודרשו חז"ל (פסחים לו ע"א, קט"ו ע"ב) 'לחם שעונים עליו דברים הרבה', היינו שגומרים עליו את ההלל ואומרים עליו את ההגדה (רש"י). וכשמגיעים ל"והיא שעמדה" – מרימים את הכוס השניה ומשום בושנו של פת מכסים את המצה, כשגומרים "והיא שעמדה" מורידים את הכוס ומגלים שוב את המצה, עד ל"לפיתך" שבסוף ההגדה שאז מכסים את המצות ומרימים את הכוס עד שגומרים את ההגדה בברכת "גאל ישראל" ושותים כוס שניה בהסיבה.

כז. דין שומע כעונה בהגדה

דין שומע כעונה שייך בהגדה של פסח כשם ששייך בכל מצוות התורה (כך מתבאר מדברי המשנ"ב סימן תע"ג ס"ק ס"ד, בה"ל סימן תע"ב ס"ח ד"ה שלא כסדר, בסופו, חזו"ע פסח עמוד מ"ח). ולכן נשים שקשה להן לומר את כל ההגדה מילה במילה יכולות לצאת ידי חובת שומע כעונה מבעליהן, אולם אין לאשה

לצאת ידי חובה מילד או ילדה מתחת לגיל מצוות כיון שיש אומרים שאשה חייבת בהגדה מהתורה, ואילו ילדים מתחת לגיל מצוות חייבים רק מדרבנן, ואין דרבנן מוציא דאורייתא. וכן האיש לא יצא ידי חובת ההגדה מהאשה אלא ישמע מאיש אחר, כיון שיש אומרים שהאשה חייבת בהגדה רק מדרבנן והאיש חייב מהתורה, ואין דרבנן מוציא דאורייתא (חזו"ע עמוד נ"ב).

ובכל אופן יותר נכון שכל אחד יקרא את ההגדה בעצמו בשקט יחד עם הקורא בקול, כי כשמוציא הדיבור בפיו הדברים מעוררים וחודרים יותר לליבו.

נשים שלא יכולות לקרוא או לשמוע את כל ההגדה מחמת טרדות הילדים וכדו' צריכות להקפיד לכל הפחות להיות בחלק האחרון של ההגדה מ-"רבן גמליאל אומר כל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח.." עד חתימת ההגדה בברכת "גאל ישראל" (משנ"ב שם, חזו"ע עמוד נ"ב).

כח. דיבור חול בשעת ההגדה

אסור לדבר דברי חול בשעת ההגדה, ומ"מ דברים השייכים לנושא ההגדה וכן פירושים ואמרות בנושא יציאת מצרים וכדו', מותר ואף מצוה (אול"צ ח"ג עמוד קס"א, חזו"ע עמוד נ"ז).

רחצה

כט. אם מברך ברכת על נטילת ידיים

לאחר שסיימו את ההגדה ושתו כוס שניה נוטלים ידיים לסעודה, אלא שלענין ברכת "על נטילת ידיים" מתעוררת בעיה, דנחלקו הפוסקים (הובא בסימן קנ"ח ס"ז וקנ"ט ס"י"ג) אם צריך נטילה המכשרת לסעודה או לא. דהיינו, אם נטל לדבר שטיבולו במשקה (או לאחר שיצא מבית הכסא) ולא כיוון לשם אכילה, האם הנטילה עולה גם לסעודה או שצריך לחזור וליטול ידיו שוב לשם אכילה, ובנידוננו כבר נטל ידיו לאכילת הכרפס מדין נטילה לדבר שטיבולו במשקה ונכנס למחלוקת הראשונים הנ"ל אם צריך לחזור וליטול לשם אכילה או לא.

ולמעשה הדבר תלוי, אם משעת אכילת הכרפס אינו יודע בצורה ברורה אם שמר על ידיו נקיות, יטול ידיו בברכה, וטוב יותר שיגע במנעליו ויטנף את ידיו קודם האכילה. אך אם יודע בעצמו שידיו נקיות ולא הסיח דעת משמירתם, נחלקו הפוסקים אם יכול לחזור ולברך כיון שנשאר באותו מקום מהנטילה הראשונה ולא התעסק בדברים אחרים אלא רק מענייני מצוות הלילה (ארבע כוסות, הגדה וכו').

ומסקנת הפוסקים, לדעת הבה"ל יטנף ידיו (כגון שיגע במנעליו ויברך על הנטילה, ואין בזה חשש ברכה שאינה צריכה כיון שעושה זאת להסתלק מן הספק, שהרי נחלקו הראשונים אם נטילה על דבר שטיבולו במשקה מועילה לסעודה, ובכדי להסתלק מן הספק מותר לגרום ברכה שאינה צריכה (כמבואר בשו"ע סימן קע"ד ס"ז). אולם לדעת מרן הגר"ע יוסף

זצוק"ל (חזו"ע עמוד ס"ב) אם יודע שלא הסיח דעת מנטילה ראשונה יטול ידיו בלא ברכה, ואין לו לטנף ידיו כדי לברך משום חשש ברכה שאינה צריכה (בעמוד ס"ד בהערות כתב דיתכן שהוא כגורם ברכה שאינה צריכה).

ובכדי לצאת ידי חובת כל הדעות טוב שיבקש מאחד מבני הבית שהסיח דעתו משמירת ידיו שיברך "על נטילת ידיים" ויכווין להוציאו ידי חובה.

ל. טעה ובירך על נטילת ידיים בכרפס

אם בטעות בירך על נטילת ידיים בנטילה שעל הכרפס יברך המוציא ויטעם מעט מצה ויכוין בהמוציא שלא לפטור את ברכת האדמה של הכרפס (ואינו ברכה שאינה צריכה לפי שאוכל פחות מכזית, יעו"י בסימן קע"ז ס"א במשנ"ב ואכמ"ל), בנטילה לסעודה יטול שוב שהרי הנטילה הראשונה לא היתה לשם סעודה, ולענין ברכת "על נטילת ידיים" ינהג כנ"ל, ויברך רק על אכילת מצה שהרי כבר בירך המוציא.

מוציא מצה

לא. מצות אכילת מצה בליל פסח ובשאר ימי החג

באכילה זו מקיימים מצות עשה מהתורה שנאמר (שמות יב, יח) בַּעֲרֹב תֹאכְלוּ מִצֶּה, רק בליל פסח יש חיוב מהתורה לאכול מצה משא"כ בשאר ימי הפסח שאכילת מצה רשות (מין השו"ע בסימן תע"ה ס"ז), ולכן צריך לגשת בדחילו ורחימו לאכילה זו, להתאמץ ולהקפיד עד כמה שאפשר כדי לצאת ידי חובת מצוה יקרה זו לכל השיטות. אולם כתב המשנ"ב (שם ס"ק מ"ה) בשם הגר"א (מעשה רב סימן קפ"ה) דיש מצוה לאכול מצה כל שבעת ימי הפסח אלא שאינו חיוב (וע"ע באור"צ ח"ג עמוד קס"ח שהוכיח כן בדעת הרמב"ם וכך היא שיטת החזקוני שמות פרק י"ב פסוק י"ח).

לב. סדר בציעת המצות

בעל הבית תופס את שלושת המצות כסדר שהניחם, שתי שלמות והחצויה בין שניהם, ומברך "המוציא לחם מן הארץ" על שלושתם כדי לקיים מצות לחם משנה על שתי מצות שלמות, לאחר הברכה שומט מידו בעדינות את המצה התחתונה ומברך "על אכילת מצה" (על המצה וחצי שנשארו בידו) ואוכל כזית מהמצה העליונה וכזית מהמצה החצויה. והטעם בזה, מעיקר הדין היה די לאכול חתיכה קטנה מהמצה שבירך עליה "המוציא" ועוד כזית מהמצה שבירך עליה "על אכילת מצה", אלא שנחלקו הראשונים אם ברכת "על אכילת מצה" הולכת על המצה העליונה או על המצה החצויה, וכדי לצאת את כל השיטות אוכלים כזית מהמצה העליונה וכזית מהמצה החצויה (כמבואר בסימן תע"ה ס"א ובמשנ"ב סק"ט, וע"ע בבה"ל שם ד"ה כזית מכל אחד).

חשוב לציין שרק עורך הסדר שבירך "המוציא" ו"על אכילת מצה" ואוכל מהמצות שבירך עליהם צריך לאכול שני כזיתים, אך יתר המסובים שלא מצליחים לאכול

מהמצות שבירך עליהם בעל הבית אלא אוכלים ממצות שהם חוץ לקערה לא צריכים לאכול שני כזיתים, אלא יכולים לכתחילה לאכול רק כזית אחד. ישנם רבים השוקלים לכל אחד מהמסובים שני כזיתים בשביל אכילת מוציא מצה, אך זו חומרא יתירה שאין בה צורך, דמעיקר הדין שאר המסובים לא צריכים לאכול שני כזיתים אלא רק בעל הבית שבירך "המוציא" ו"על אכילת מצה", ואם בכל זאת ידחקו עצמם לאכול שני כזיתים הדבר עלול להפריע להם באכילת המרור, הכורך השולחן עורך והאפיקומן. אלא שבמקום זאת יש להשתדל לאכול את הכזית בשיעור הגדול, וכדלקמן באות ה'.

לג. טעימה מהלחם משנה

לאחר שבירך בעל הבית וטעם מעט מהמצה העליונה צריך לחלק לכל המסובים חתיכה קטנה מהמצה העליונה כדי שיצאו ידי חובת לחם משנה, אולם מהמצה החצויה אין חובה לחלק לכל המסובים אלא רק משום חיוב מצוה (עפ"י המשנ"ב בסימן קס"ז ס"ק פ"ג, וע"ע סימן רע"א ס"ד. וע"ע בהליכות שבת ח"ב עמוד פ"ח ובהערה שם).

לד. צורת אכילת המצה

מבואר בשו"ע (סימן תע"ה ס"א) שצריך לאכול את שני הכזיתים יחד (להכניס לפה מעט מעט, ללעוס עד שיהיו בפיו שני הכזיתים, לבלוע את הכזית הראשון ואח"כ את הכזית השני - משנ"ב שם סק"ט), אולם קשה מאוד לקיים זאת באופן מעשי במצות קשות, ולכן צריך בעל הבית לאכול תחילה כזית מהמצה העליונה ואח"כ לאכול עוד כזית מהפרוסה (כמבואר בשו"ע שם היות ולרוב הפוסקים ברכת "המוציא" על העליונה).

לה. שיעור כזית במצות קשות

עתה נפרט את שיעור המצות שכל אחד מהמסובים צריך לאכול, ונציין קודם שהשיעורים הנזכרים הם השיעורים הצריכים להיות מעיקר הדין, אולם בפועל נופלים פירווי מצה בעת האכילה או שנתפסות כמה חתיכות בין השיניים ולכן כדאי להוסיף למשקל המבואר עוד חמשה גרם ולא לאכול בצמצום.

לו. מוציא מצה

בעל הבית צריך לאכול 20 גרם מהמצה העליונה ו-20 גרם מהמצה הפרוסה, כיון ש-20 גרם מצה שוה בנפח ל-27 גרם, ואע"ג שיש מחמירים ללכת אחר המשקל, מ"מ כיון שבסך הכל בשני הכזיתים אוכל יותר מ-27 גרם, די בזה לצאת ידי חובה. וכך יוצא בזה גם ידי חובת הצל"ח (פסחים קטז ע"ב ד"ה והואיל) והחזו"א שהתקטנו הביצים וכזית הוא חמישים גרם, כיון שבסך הכל בשני הכזיתים יחד אוכל את השיעור הגדול (35 גרם ששוה ל-50 גרם בנפח).

ולגבי שאר המסובים מעיקר הדין די ב-27 גרם מצה, אלא שלכתחילה מתורת חומרא ראוי ונכון לאכול 35 גרם מצה (שוה ל-50 גרם בנפח ויותר) כדי לצאת ידי חובת הצל"ח והחזו"א

שהביצים של ימינו התקטנו ושיעור כזית 50 גרם. ובני אשכנז צריכים להקפיד בזה יותר כמבואר בבה"ל (סימן רע"א סעיף י"ג ד"ה של רביעיית) ובמשנ"ב (סימן תפ"ו סק"א) דבאכילות שחיובם מהתורה יש להחמיר ולאכול את השיעור הגדול. ואם יש קושי באכילת 27 גרם יכולים להקל ולאכול 18-25 גרם לפי מידת הקושי, ולילדים קטנים או זקנים וחולים שמתקשים באכילת המצה אפשר להקל גם ב- 15-12 גרם.

לז. כורך ואפיקומן

בכורך ואפיקומן די לכתחילה לאכול 27 גרם מצה (בין בעל הבית ובין שאר המסובים) ולא צריך לחשוש לדעת הצ"ח והחזו"א ולאכול כשיעור הגדול כיון שחיוב אכילת כורך ואפיקומן מדרבנן בלבד, ואם מתקשה לאכול 27 גרם יכול להקל ולאכול 18-25 גרם מצה, וזקנים קטנים וחולים יכולים לרדת עד שיעור 12 גרם (סימן תפ"ו במשנ"ב סק"א), וכנ"ל. ואם מחמיר לאכול שני כזיתים באפיקומן די לאכול כל כזית בשיעור 18 גרם, וכדלקמן בדיני צפון.

לח. שיעור כזית במצות רכות

לפי כללי הבריאה שהטביע הקב"ה בעולמו ככל שהחומר צפוף יותר, כך נפחו פחות ומשקלו רב, וככל שהחומר מרווח יותר כך נפחו גדול ומשקלו פחות. נמחיש זאת בדוגמא, 500 גרם דבש, ו-500 גרם לחם, משקלם זהה אבל הנפח של הלחם הרבה יותר גדול מנפח הדבש כיון שהלחם אינו צפוף מאוד כמו הדבש.

המצות הרכות צפופות מאוד ובכדי להגיע ל-27 גרם בנפח צריך לאכול 35 גרם במשקל (וכן כתב באורחות מרן עמוד תצ"ז בשם מרן הגר"ע יוסף יצחק זצוק"ל שכך היה נוהג ומנהיג לאכול מהמצה הרכה כשיעור הנ"ל). ולכן בעל הבית שאוכל שני כזיתים חייב לאכול 35 גרם מהמצה העליונה ו-35 גרם מהמצה התחתונה. ואילו שאר המסובים שאוכלים רק כזית אחד יאכלו 35 גרם מצה רכה, ובני אשכנז צריכים לאכול 65 גרם מצה כדי לצאת ידי חובת הצ"ח והחזו"א, וראוי עד כמה שאפשר שגם בני ספרד יחמירו בזה. בכורך ובאפיקומן די לאכול לכתחילה 35 גרם, וכנ"ל.

לט. שקילת המצות ביום טוב

כדאי לשקול את המצות והמרור קודם החג כיון שמבחינה הלכתית זה יותר חלק (יעוי' בסימן ש"ו ס"ז בכף החיים אות ס"ג), וגם מבחינת הסדר הטוב שלא יצטרך להיכנס לחשבונות של משקל במהלך החג ויפסיד זמן יקר. ומ"מ אם לא שקל בערב החג וקשה לאמוד באומד הדעת, יכול לשקול גם בחג עצמו במשקל מכני (ולא דיגטלי) כיון שהוא שקילה של מצוה, כמבואר בשו"ע (סימן ש"ו ס"ז).

מ. שיעור זמן אכילת הכזית

יש לאכול כל כזית תוך כדי אכילת פרס (ארבע דקות לכתחילה ובדיעבד או שעת הדחק כגון זקן וחולה, עד שבע דקות וחצי-חזו"ע עמוד ס"ו,

אול"צ עמוד קס"ו), ובשיעורים של תורה (לסטייפלר זצוק"ל, שיעורי המצוות אות ל') כתב דלכתחילה יאכל הכזית תוך שתי דקות ולא יותר מארבע דקות. ובעל הבית שאוכל שני כזיתים, אינו צריך לדחוק עצמו לאכול את שניהם תוך כדי אכילת פרס, שהרי המצוה היא רק בכזית אחד ורק מספק (שלא ידוע בבירור על איזו מצה קאי ברכת על אכילת מצה) אוכל שני כזיתים, וכנ"ל.

מא. הרטבת המצות

חולה וזקן שקשה להם לאכול את המצה כמות שהיא יכולים לשרותה במים (שרייה מועטת, כמה דקות ולהוציא, כמבואר במשנ"ב סימן תס"א ס"ק י"ח ובלבד שלא יגיע למצב שיתלבנו המים מחמתן דאז בטלה מהם תורת פת אם כל חתיכה פחותה מכזית, כמבואר בשו"ע סימן קס"ח סי"א). ואם גם זה קשה יכולים לשרותה במי פירות (יין, מיץ תפוזים, אשכוליות וכדו'). כמבואר בשו"ע סימן תס"א ס"ד, ובמשנ"ב ס"ק י"ח). אך לבריא לא מקילים בשריית המצה במים או בשאר משקים כיון שהיא אכילה של מצוה.

מב. כוונה בברכת "על אכילת מצה" ואיסור דיבור עד סיום אכילת הכורך

מבואר בשו"ע (סימן תע"ה ס"א) שצריך לכוין בברכת "על אכילת מצה" לפטור גם את הכורך, ויש אומרים שצריך לכוין לפטור גם את האפיקומן, ובברכת "על אכילת מרור" לכוין לפטור גם את המרור שבכורך. ולכן פוסק השו"ע (שם) שאסור לדבר דיבורים שאינם מעניין הסעודה משנטל את ידיו עד לאחר אכילת הכורך, כדי שברכת על אכילת מצה וברכת על אכילת מרור יעלו ג"כ לכורך, ובדיעבד אם עבר ודיבר- יצא ידי חובה, ולא חשיב הפסק.

ויש להיזהר ולהזהיר בזה את המסובים, דישנם שאוהבים לעשות תחרות מי גמר ראשון את הכזית מצה, כמה כזיתים כל אחד אכל וכדו', ומדברים דיבורים שאינם שייכים לאכילת המצה ועוברים בזה מחוסר שימת לב על שו"ע מפורש שאוסר לדבר משנטל ידיו עד לאחר הכורך, ויש לעורר את המסובים לכך.

מג. חיוב הסיבה באכילת המצה

חייב לאכול את המצה ב"מוציא מצה" "כורך" ו"אפיקומן" בהסיבה, ואם אכל בלא הסיבה צריך לחזור ולאכול שוב בהסיבה, ונשים יכולות להקל שלא לחזור, ונשים מבנות אשכנז לא נהגו כלל להסב (סימן תע"ב ס"ד ברמ"א, וכנ"ל בדיני הסבה). ולכן צריך עורך הסדר להזכיר למסובים שיסבו באכילת המצה ויכוונו לצאת ידי חובת מצות עשה מן התורה באכילת כזית מצה הראשונה וכנ"ל.

מרור

מד. סוגי המרור

ישנם חמשה סוגי מרור, וחסה המהודרת שבכולם (שו"ע

מח. סדר אכילת הכורך

בעל הבית לוקח כזית מהמצה התחתונה הנמצאת בקערה, ויתר המסובים שלא יכולים לקבל כזית ממצת בעל הבית יקחו כזית ממצות אחרות, שמים את המרור בתוך המצה כעין סנדוויץ' (החסה בפנים והמצה בחוץ), מטבילים בחרוסת ואוכלים את הכורך בהסיבה. הטעם שאוכלים מצה ומרור יחד בכורך משום שלדעת הלל הזקן מצות אכילת מצה מהתורה בזמן המקדש היה בעיטוף המרור במצה וכמו שנאמר (במדבר ט, יא) "על מצות ומרורים יאכלוהו" ומשמע ביחד. אולם זה דוקא בזמן המקדש שחייב אכילת מרור היה מהתורה, אך בימינו שחייב אכילת מרור מדרבנן בלבד (דאין קרבן פסח), אם יאכל את המרור יחד עם המצה אתי רשות ובטיל למצוה, דהיינו יבוא טעם המרור (שהוא רשות כלפי המצה, דחייבו רק מדרבנן ואילו חייב המצה מהתורה) ויבטל את טעם המצה. לכן אוכלים את המצה בפני עצמה ואת המרור בפני עצמו ואח"כ אוכלים את המצה והמרור יחד (כורך) זכר למקדש וכשיטת הלל הזקן.

מט. אמירת "זכר למקדש" בכורך

לדעת השו"ע (סימן תע"ה ס"א) קודם אכילת הכורך יאמר 'זכר למקדש כהלל..'. וכך נוהגים בני ספרד (חזו"ע עמוד ק' ובשו"ת יחוה דעת ח"א סימן י"ט באורך, ומצטט מראשונים ואחרונים שפסקו כן להלכה). אולם הבה"ל (שם ד"ה ואומר) מקשה על שיטת השו"ע דאמירה זו מהוה הפסק בין ברכת "על אכילת מצה" לאכילת הכורך ולכן נדחק לשנות את לשון השו"ע ולהסביר שאין כוונתו שיאמר זאת בפועל ונשאר בצ"ע. ולכן בני אשכנז יגידו 'זכר למקדש כהלל..'. רק לאחר אכילת הכורך.

שולחן עורך

ג. יערוך שולחנו ויסעד סעודת יום טוב בשמחה.

בסעודה זו צריך להקפיד בשלושה דברים: א. יזהר שלא ימלא כרסו יותר מדי כדי שיאכל את האפיקומן לתיאבון (סימן תע"ז ס"א ברמ"א), דאע"ג שהאפיקומן הוא זכר לקרבן פסח הנאכל על השובע (וזהו הטעם שאוכלים אותו בסוף הסעודה כמבואר בשו"ע סימן תע"ז ס"א), מ"מ צריך שיהיה לו קצת תאוה לאכול, ואם לאו אינו יוצא ידי חובת מצוה מן המובחר. ואם שבע כל כך עד שנפשו קצה באכילה מרוב שובע, אף שדוחק עצמו לאכול אינו יוצא ידי חובתו במצוה זו, דאכילה גסה כזו אינה נקראת אכילה כלל (משנ"ב סק"ו).

ב. מנהג בני ספרד ובני אשכנז לא לאכול מאכלים צלויים בליל הסדר, וכל שטעון שחיטה נכלל באיסור זה (כמבואר בשו"ע סימן תע"ז סעיפים א'-ב'), ולכן מותר לצלות דגים או ביצים ולאוכלם בליל הסדר דאינם טעונים שחיטה (משנ"ב סק"ט).

סימן תע"ג ס"ה), כיון שטבע החסה תחילתה מתוק וסופה מר, והוא זכר לשעבוד מצרים שתחילתו היה מתוק וסופו מר (משנ"ב שם ס"ק מ"ב). ואע"פ שהחסה שלנו לא מרה כלל, זה מפני שלא משהים אותה מספיק זמן באדמה אלא לוקטים אותה לפני זמנה הסופי, אך אם ישהו אותה מספיק זמן בקרקע נרגיש בה טעם מרירות, והתורה ציותה לקחת סוג ירק שתכונתו באופן מסוים תחילתו מתוק וסופו מר אע"פ שבמציאות לא מרגישים זאת (שו"ע הרב סימן תע"ג ס"ל, וכן כתבו רבים מהפוסקים ומהם הלבוש בס"ה, חק יעקב סק"ח, חיי אדם כלל ק"ל ס"ג, סידור יעב"ץ, ערוה"ש סט"ז ועוד).

אולם דעת הרידב"ז (ירושלמי ברכות ריש פ"ו), החזו"א (סימן קכ"ד על דף ל"ט ע"א) והאור לציון (ח"ג עמ' ק"ע) שצריך לקחת דוקא חסה שמרגיש בה את המרירות (כגון חסה ערבית ולא חסה אירופאית), ואם לא מרגישים את המרירות לא יוצאים ידי חובה וכדברי הגמרא (פסחים לט ע"ב) כל שיש בו טעם מרור יוצאים בו ושאיין בו טעם מרור אין יוצאים בו.

בבני אשכנז יש הנוהגים לקחת חריין (התמכא) שהיא הדרגה השלישית במרור, ויש נוהגים לערבב את החריין יחד עם חסה כיון שהחריין לבדו חריף מאוד.

מה. אופן אכילת המרור

מטבילים את המרור בחרוסת (כדי להמית ארס שבתוכו) ומנערים מעליו את החרוסת כדי להרגיש היטב את טעם המרור, מברכים "על אכילת מרור" ואוכלים בלא הסיבה, ואם רוצה להסב הרשות בידו (סימן תע"ה ס"א ובמשנ"ב ס"ק י"ד).

לדעת השו"ע (סימן תע"ה ס"א) צריך להטביל את כל המרור בחרוסת, מתחילתו ועד סופו. אלא שנחלקו האחרונים אם פוסקים כך להלכה, דעת המשנ"ב (ס"ק י"ג) ומרן הגר"ע יוסף זצוק"ל (חזו"ע פסח עמ' פ"ט), המנהג דלא כהשו"ע, אלא נוהגים להטביל רק חלק מהמרור בחרוסת ולא כולו. אולם דעת האור לציון (ח"ג עמ' קע"א), צריך להטביל את כל המרור בחרוסת דכך הוא פסק השו"ע שהולכים אנו אחרי הוראותיו.

ולעניין הלכה, כיון שאין איסור בהטבלת כל המרור וכך הוא פסק השו"ע, המחמיר להטביל את כל המרור בחרוסת תבוא עליו ברכה (חזו"ע שם).

מו. שיעור כזית מרור

לאכילת מרור צריך לקחת 27 גרם חסה כיון שהנפח והמשקל כמעט זהים לחלוטין, ומ"מ כדאי להוסיף עוד 2-3 גרם ולא לצמצם כיון שפעמים נתפס קצת מרור בין השיניים.

מז. לקיחת חסה מגידולים מבוקרים

כמובן שצריכים להקפיד לקחת חסה רק מגידולים מבוקרים, ולשוטפה כפי הוראות ועדי הכשרות, שרייה שלוש דקות במים וסבון ואח"כ שטיפה בברז, ואם שוטפה בזרם מים חזק אין צריך לשרותה במי סבון (כך אמר לי הגר"מ ויא שליט"א).

נג. זמן אכילת האפיקומן

לכתחילה צריך להקפיד ולאכול את האפיקומן קודם חצות (כמבואר בשו"ע סימן תע"ז ס"א), כיון שאכילת האפיקומן זכר לקרבן הפסח שנאכל עד חצות (משנ"ב בסק"ו) ואם אפשר, ישתדל לומר גם את ההלל קודם חצות (רמ"א סימן תע"ז ס"א), עם ברכתו שמברך אחר ההלל (משנ"ב שם סק"ז).

נד. חיוב הסיבה באכילת האפיקומן

צריך לאכול את האפיקומן בהסיבה, ומי ששכח ולא אכל בהסיבה צריך לחזור ולאכול שוב, ואם קשה עליו לחזור ולאכול שוב אינו חייב לדחוק עצמו (משנ"ב שם סק"ד, חזו"ע עמוד ק"ח). ובנשים אפשר להקל שלא לחזור בכל אופן (כנ"ל בדיני הסיבה).

נה. אכילה אחר האפיקומן

השו"ע פוסק (סימן תע"ח ס"א) אחר אפיקומן אין לאכול שום דבר, כדי שלא יעבור מפיו טעם מצה של אפיקומן (משנ"ב סק"א). ובדיעבד אם אכל אחריו דבר מה יחזור ויאכל כזית מצה שמורה לשם אפיקומן (משנ"ב שם) ואם כבר בירך ברכת המזון אין צריך לחזור ולאכול אפיקומן (חזו"ע עמוד ק"ב).

ברך

נו. מוזגים כוס שלישי ומברכים עליו ברכת המזון, וצריך שיתקיימו בה כל דיני כוס (חזו"ע פסח עמ' ק"ד), מלא ולא פגום, מקבלו בשתי ידיו וכשמתחיל לברך מסיר ידו השמאלית ותופסו כל משך ברכת המזון בידו הימנית טפח מעל גבי השולחן. וטוב שיטיף שלוש טיפות מים כדין כוס של ברכה (סימן קפ"ג ס"ב וס"ד ובמשנ"ב שם סק"ו).

נז. כוס שלישי

לאחר ברכת המזון מברכים בורא פרי הגפן ושותים כוס שלישי בהסיבה. בני ספרד צריכים לכוין בברכת "בורא פרי הגפן" לפטור גם את הכוס הרביעי, ובני אשכנז לא צריכים לכוין כיון שמברכים גם על הכוס הרביעית (כמבואר ברמ"א סימן תע"ד ס"א). חייב לשתות הכוס השלישי בהסיבה, ואם שכח ולא הסב, לבני ספרד חוזר ושותה בהסיבה, ולנשים אפשר להקל שלא תחזורנה לשתות וע"ע לעיל בדיני קדש. ולבני אשכנז לא יחזור לשתות בהסיבה כיון שאם יחזור לשתות יצטרך לחזור ולברך "בורא פרי הגפן" ונראה כמוסיף על הכוסות (רמ"א סימן תע"ב ס"ז).

הלל

נח. מוזגים כוס רביעי וגומרים עליו את ההלל הגדול בשמחה ובהתלהבות. ולא יקראו את ההלל כשהם מתנמנמים וכ"ש שלא בשחוק וקלות ראש. ואף לא יקראוהו במרוצה כמשא כבד שרוצה להסיר מעליו שהכל הולך אחר החיתום.

חשוב לציין שצלי זה לא דוקא בשר (או עוף) המבושל באש או בתנור, אלא גם בשר (או עוף) שמבשלו בסיר בלא רוטב חימוני אלא רק במוהל היוצא ממנו (צלי קידר) נכלל באיסור אכילת צלי בערב פסח, וכן אפילו אם צלה בשר עם מים ותוך כדי בישול המים התאדו נחשב צלי ואסור לאוכלו במקום שנהגו (משנ"ב סק"א בשם האחרונים). יש מאחינו התימנים הנוהגים לאכול צלי בליל הסדר. מי שבכל זאת רוצה לאכול מאכל צלוי בליל הסדר, יכול לצלות את הבשר או העוף ואח"כ לבשלו, וכך גם ירגיש מעט את טעם הצלי וגם לא יעבור באיסור אכילת צלי בליל הסדר, כיון שהעיקר זה הבישול הנעשה בסוף (משנ"ב סימן תע"ו סק"א, חזו"ע עמוד ק"ג-ק"ד). וכן יכול לבשל בשר או עוף בתנור ובתנאי שיתן בו הרבה רוטב, דאז אין זה גדר צלי אלא גדר בישול ומותר.

ג. אסור לאכול בליל הסדר את הזרוע שנהגו לצלותו ולהניחו בקערת הסדר, דנהגו שלא לאכול צלי בלילה (וכנ"ל), אולם צריך להיזהר שלא לזרוק את הזרוע וכמו שכותב החיי אדם (הובא במשנ"ב סימן תע"ג סק"ב) "רע עלי המעשה שזורקין הזרוע, והוא ביוזי מצוה", ולכן צריך לשומרו ולאכול למחרת ביום.

צפון

נא. שיעור אכילת הכזית באפיקומן

לאחר שערכו את סעודת יום טוב (שולחן עורך), אוכלים כזית מצה מהיחץ שהצניע לאפיקומן, וליתר המסובים יתן ממצות שלפניהם, זכר לקרבן פסח הנאכל על השובע (מרן השו"ע סימן תע"ז ס"א), והמחמיר לאכול שני כזיתים, אחד זכר לקרבן פסח ואחד זכר למצה הנאכלת עמו, תבוא עליו ברכה (משנ"ב שם סק"א). אולם גם מי שמחמיר לאכול שני כזיתים אינו צריך לאכול 27 גרם בכל כזית אלא די לאכול 18 גרם בכל כזית ובסה"כ 36 גרם, כיון שחיוב אכילת אפיקומן מדרבנן והכזית השני הוא חומרא, לכן לא צריך להחמיר ולאכול לפי השיעורים הגבוהים. ואם אוכל כזית אחד יאכל 27 גרם, ובמצות הרכות יאכל 35 גרם בכל כזית. וע"ע לעיל בדיני מוציא מצה שהארכנו בזה.

נב. אכילה גסה

על פי המבואר בשו"ע (סימן תע"ז ס"א) כזית של אפיקומן נאכל על השובע דומיא דקרבן פסח. מ"מ צריך להקפיד שלא תהיה אכילה גסה אלא יהיה לו קצת חשק ותאוה לאכול, ואם אין לו קצת תאוה לאכול יצא ידי חובה אלא שאין זה מצוה מן המובחר (משנ"ב סימן תע"ו סק"ו).

אבל אם שבע כל כך עד שנפשו קצה באכילה מרוב שובע, אף שדוחק עצמו לאכול אינו יוצא ידי חובתו במצוה זו, דאכילה גסה כזו אינה נקראת אכילה כלל (משנ"ב שם, וכנ"ל בדיני שולחן עורך).

סד. ירצה ה' שכרנו ופועלינו ונהיה רצויים וטובים לפניו, ונזכה עוד השנה בעזרת ה' לאכול מן הזבחים ומן הפסחים בבית קודשינו ותפארתינו. יש הנוהגים לומר פיוטים אחד מי יודע וכו' וחד גדיא, ואירע שאחד התלוצץ על פיוט זה וחייבוהו נידוי והצריכוהו שישאל מחילה (חיים שאל סימן כ"ח). ויש הנוהגים לומר גם שיר השירים.

ולסיום העניין, ישתדל כל אדם להקפיד בכל מצוות הערב, מתפילת ערבית ועד סוף הלילה, ויעשה את הכל במתינות ובשמחה, ולא יתפתה לעצת היצר הרועה להכשילו בכל מיני מתחים מריבות ולחצים דוקא בלילה החשוב הזה, אלא ישאיר את הכל מאחוריו ולא יתייחס לכלום, רק יתרכז בנושא של ליל הסדר, ההגדה, ושאר מצוות הלילה החשובות.

סה. לימוד עד שתחטפנו שינה

השו"ע פוסק (שם ס"ב) חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים ולספר בניסים ובנפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו עד שתחטפנו שינה. רבים חושבים שלימוד בהלכות הפסח וסיפור יציאת מצרים אחר ברכת המזון הינו המלצה ועל הצד היותר טוב, אולם זו טעות חמורה, חובה לעסוק בהלכות הפסח ובסיפור יציאת מצרים עד שתחטפנו שינה כפסק השו"ע, ואם מרגיש מאוד עייף ויודע בנפשו שיירדם אחר מספר דקות ילבש חלוק שינה ויקרא בספר עד שיירדם. בימינו אכשור דרי, ויש הרבה מקומות שמארגנים לימוד לאחר ליל הסדר עד נץ החמה בענייני הפסח בהלכה ובאגדה, אשריהם ואשרי חלקם.

סו. קריאת שמע שעל המיטה

מעיקר הדין לא צריך לומר בקריאת שמע שעל המיטה את פסוקי השמירה שרגילים לומר בכל יום כיון שלילה זה הוא ליל שימורים מן המזיקים, ולכן די לומר רק את שלושת פרשיות קריאת שמע. ובני אשכנז נוהגים לומר רק פרשה ראשונה (רמ"א בסימן תפ"א ס"ב). אולם לדעת הבא"ח (ש"א צו סעיף ל"ח) והמקובלים צריך לקרוא קודם חצות את כל סדר קריאת שמע שעל המיטה כולל פסוקי השמירה.

ולעניין ברכת המפיל הדבר תלוי, אם הולך לישון קודם חצות יברך בשם ומלכות, אולם אם הולך לישון אחר חצות (כפי שמצוי בליל הסדר) לבני אשכנז יברך בשם ומלכות (משנ"ב שם סק"ד וכן סתימת השו"ע והמשנ"ב בסימן רל"ט). אולם לבני ספרד יברך בלא שם ומלכות ויהרהר הברכה בליבו, והמברך בשם ומלכות יש לו על מה שיסמוך (כה"ח סימן רל"ט סק"ח, אול"צ ח"ב עמוד ק"ג, חזו"ע פסח עמוד קכ"ו, וכן בחזו"ע ברכות עמוד תק"א).

לכתחילה צריך לאחוז את הכוס בידו במשך כל ההלל, ואם אינו יכול לעשות כן במשך כל ההלל, מניחו לפניו ודיו, ויאחזנו לפחות בסוף ההלל בברכת "יהללוך" (חזו"ע פסח עמוד קי"ז).

ס. זימון בהלל

השו"ע פוסק (סימן תע"ט ס"א) מצוה לחזור אחר זימון בהלל, היינו שיהיו שלושה אנשים כדי שהגדול שבבית יאמר "הודו לה' כי טוב" ושניים האחרים יענו אחריו "כי לעולם חסדו", וכן על זה הדרך, וכן ב-"אנא ה' הושיעה נא" הגדול יאמר והם יחזרו אחריו, ויש בזה מעלה גדולה מאוד, ובעבר היו הולכים לבתים אחרים ומחפשים זימון להלל (משנ"ב שם סק"ט), והיום ברוך ה' בכל בית ובית יש מסובים רבים בליל הסדר, ולכן ישתדלו לומר את ההלל יחד ולעשות כנ"ל שיש בזה חשיבות רבה. אם אין שלושה גברים יכולים לצרף גם את אשתו וילדיו מתחת לגיל מצוות לזימון בהלל (רמ"א שם ומשנ"ב סק"ט).

סא. שתיית כוס רביעי

גומרים את ההלל בשמחה ובהתלהבות, וצריך להיזהר שלא לטעות ולחתום לאחר ההלל כמו שרגילים, אלא אומר הלל הגדול שהוא מ-"הודו לה' כי טוב" עד "על נהרות בבל", ואח"כ נשמת וישתבח עד "מעולם ועד עולם אתה אל" ואז יאמר "יהללוך" עד "מלך מהולל בתשבחות", ולאחר שגמר את ההלל שותה כוס רביעי בהסיבה.

סב. שיעור ברכה אחרונה בשתיית כוס רביעי

לכתחילה ישתדל לשתות רביעית יין בכל הכוסות (כנ"ל בדיני קדש), ומ"מ אם לא עשה זאת ישתדל לכל הפחות לשתות רביעית בכוס השלישי או הרביעי כדי שיוכל לברך ברכה אחרונה (על הגפן ועל פרי הגפן. סימן תע"ב אות ס' בכה"ח). אם שתה ללא הסיבה, לבני אשכנז לא חוזר (תע"ב ס"ז ברמ"א). ולבני ספרד חוזר ושותה כוס נוספת בהסיבה, ואם שתה את כל הכוס הרביעי, כשחוזר ושותה יברך שוב הגפן, לפי שהסיח דעתו מלשתות עוד (מרן השו"ע בסימן ת"פ). ואף שיש חולקים ורשאי לנהוג כמותם ולברך בהרהור הלב מ"מ המברך כדעת השו"ע ינוחו לו ברכות על ראשו (חזו"ע עמוד קכ"ו).

סג. שתיה לאחר כוס רביעי

השו"ע פוסק (סימן תפ"א ס"א) אחר שתיית ארבע כוסות אינו רשאי לשתות יין אלא מים. אמנם אם קשה עליו הדבר ובפרט אם ממשיך ללמוד הלכות פסח ולספר בסיפור יציאת מצרים יכול להקל לשתות קפה ותה (משנ"ב שם סק"א, חזו"ע עמוד קי"ב), ואם אינו יכול לשתותם ללא סוכר יכול להקל גם בהוספת סוכר.